

UDC 821.113

Polina Lisovskaya

St. Petersburg State University

BILDEN AV DEN RYSKE TSAR PETER HOS STRINDBERG OCH ANDRA NORDISKA FÖRFATTARE VID SEKELSKIFTET

For citation: Lisovskaya P. Bilden av den ryske tsar Peter hos Strindberg och andra nordiska författare vid sekelskiftet. *Scandinavian Philology*, 2024, vol. 22, issue 1, pp. 123–135. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2024.108>

Artikeln redogör för hur den ryske tsaren Peter den store är avbildad och tolkad i några texter av vissa framstående nordiska författare vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Analysens medelpunkt står dock vid en kort novell av August Strindberg under rubriken ”Den store”, som ingår i samlingen ”Historiska miniatyrer” (1905). Förvånansvärt nog är denna berättelse ett exempel på en i högsta grad apologetisk tolkning av den berömda ryske regenten och hans död. Strindbergs bild av Peter den store läses ställd mot bakgrunden av författarens ambivalenta inställning till tsarens främsta fiende Karl XII, samt till den svenska författarens självuppfattande och position inom samtida litterära kretsar. Dessutom bekräftar novellen ”Den store” den provi-detialistiska historiesynen, som författaren förklarar vara huvudprincipen för sin uppfattning av historiens gång. Den ryske Peter blir alltså den, som till skillnad från den svenske Karl lyder Guds plan och vilja. I motsats till Strindberg antyder hans landsmän Selma Lagerlöf och Verner von Heidenstam en betydligt mindre komplimentär läsning av Peter och hans styre. Däremot uttrycker dansken Georg Brandes på 1880-talet och normannen Knut Hamsun i början av 1900-talet ett fullständigt godkännande av Peter I. Båda två gör det som följd av sina respektive Rysslandsbesök. Dock i fallet med Hamsun är detta godkännande väldigt svagt och kontroversiellt grundat. En av slutsatserna kan var den att när de ovannämnda författarna avbildar monarken i frågan är det snarare fallet av självprojektion än av historiskt berättande.

Nyckelord: Peter den store, historiskt berättande, August Strindberg, *Historiska miniatyrer*, Karl XII, Selma Lagerlöf, Verner von Heidenstam, *Karolinerna*, Georg Brandes, Knut Hamsun, Dmitrij Merezhkovskij, Aleksandr Pusjkin, Ilja Repin, Ivan IV den förskräcklige.

Strindbergs novellsamling ”Historiska miniatyrer” tillkom år 1905 och hade som intention att illustrera hur den gudomliga försynen manifesterar sin vilja alltigenom historiens gång. Om sin uppfattning av världshistorien uttalar sig Strindberg öppet och lite skrytsamt i ett av breven till sin tyske översättare Emil Schering i januari 1903: ”Der jag har gjort Synthesen af mina Antiteser, är Synkretist och providentialist = Den Medvetna viljan upptäckt i verldshistorien!”¹ [August Strindbergs Brev, 1974, s. 244]. Tre veckor tidigare i brevet till Vilhelm Carlheim-Gyllensköld utropar författaren med en lika skrytsam forskarglädje: ”Jag har lärt mig verldshistorien utantill!” [August Strindbergs Brev, 1974, s. 241].

Som ett av den gudomliga viljans lydiga ombud väljer Strindberg bl. a. en rysk härskare av Romanovskläktet. I ”Historiska miniatyrers” andra del ingår en novell med namnet ”Den Store”, som handlar om en dag i Peter I:s liv och redogör för en rad viktiga händelser under tsarens regeringstid. Strindbergs historieskrivning i novellsamlingen som helhet omfattar dock flera tusen år. Samlingen inleds nämligen med en novell om Mose och avslutas med en berättelse om den franska revolutionen. Valet av personer, länder och epoker styrs av författarens subjektiva vision av det historiska schackpartiet spelat av Gud och är avsett att illustrera författarens metod. Berättelsen om en av de mest omtalade ryska tsarerna heter avsiktligt apologetiskt ”Den store” och handlar om tsar Peter den förste (reg. 1682–1725), då hans styre var på sin höjd. Novellen är inklämd mellan texterna ”Vita berget” och ”De sju goda åren”. Den förra handlar om slutskedet av det trettioåriga kriget, alltså slutet av 1630-talet, och är den enda som omedelbart anknyter till svensk historia. Den andra novellens handling är ägnad åt Preussens Fredrik den store och hans brevväxling med Voltaire ca 1752–1753.

Självklart är det inte bara Strindberg, som kring sekelskiftet så flitigt intresserar sig för historien. Det är en period i Europas kultur och tänkande då såväl återknytningen till gångna tider som sökandet efter historiska mönster och paralleller är väldigt efterfrågade och i full gång på många estetiska och filosofiska plan. Den europeiska kulturens, liksom även kristendomens historia, jämte enskilda personers roller i den, utforskas i verk av sådana tankestorheter som till exempel Ernest Renan

---

¹ Här återoppar Strindberg den planerade artikelserien i Svenska dagbladet under rubriken ”Världshistoriens mystik”. Den ursprungliga stavningen i breven här och nedan är bevarad.

(1823–1892) och Friedrich Nietzsche (1844–1900). Värt att nämna är att Lev Tolstojs historiska epos ”Krig och fred” (1865–1869) översätts till svenska för första gången redan år 1886, men det var inte i denna anda det svenska historiska berättandet kom att utvecklas, utan snarare i den nationalromantiska.

Närmare sekelskiftet blomstrar utgivningen av både historisk forskning och historisk fiktionsprosa också i Sverige. Det är ganska iögonfallande att nyromantiken kring sekelskiftet, och även dess föregångare under det tidiga 1800-talet, kräver att det väljs en viss *belle époque*, placerad någonstans i gångna tider. Dess funktion blir att stå som motvikt till det mindre spännande nuet och med sin heroiska glans utgöra kontrast mot samtiden, som saknar hjältebragdernas lyster. Det lagom avlägsna 1700-talet verkar vara ett perfekt val. Av naturliga geografiska och historiska skäl får Rysslands historia avsevärt utrymme i detta berättande, inte minst 1700-talet, inklusive Peter den stores regeringstid. Bland de viktigaste författarna bör nämnas den svenska poetiska renässansens två främsta figurer, nämligen Oscar Levertin (1862–1906) och Verner von Heidenstam (1859–1940). Den förre intresserade sig dock inte för Ryssland utan snarare för orienten. Dessutom låg Levertins både vetenskapliga och konstnärliga intressen till betydande del inom gustavianerna, alltså 1700-talet. År 1899 kom ut hans samling ”Rococonoveller”, tre år tidigare tryckte han sin kulturhistoriska undersökning ”Från Gustaf III:s dagar” (1896).

Verner von Heidenstam, som, till skillnad från Levertin, blev ganska tagen av nationalromantiken vid sekelskiftet, ägnar sin diktning åt den Karolinska tiden (1654–1718), och särskilt dess slutfas, då Sverige förlorade i Stora nordiska kriget och blev av stormaktstiteln. År 1896 företog diktaren en omfattande resa i Karl XII:s spår och besökte bl. a. Konstantinopel, Bender, Poltava, Moskva och Sankt Petersburg. Som resultat utgav han år 1898 en novellsamling i två volymer med titeln ”Karolinerna”. Boken, som beskriver soldatkungens östra fälttåg, blev med tiden obligatorisk läsning i svenska folkskolor. Förutom framställningen av konungen och hans män ned till den enklaste soldat innefattar samlingen även ett porträtt av Karls främsta fiende, nämligen ryske tsar Peter. I novellen med ett talande namn ”Katerinuschka, mor lilla...” träffar vi Peter och hans fru, samt Mensjikov, sonen Alexei och en del andra vid hovet. Handlingen utspelar sig en vinternatt i Moskva, och tsaren i berättelsen framstår som en ganska svärmodig, hårt supande och djupt

olycklig tyrann, vars maktbörda ofta är honom högst outhärlig, men lika grymt ter sig hans styre för folket. Blodet, både i direkt och metaforisk betydelse, löper som en röd tråd genom berättelsen. I novellens exposition står det, att tsaren är på gränsen till vannsinnat och att hans reformförsök är alla till ondo. Karaktäristiskt nog är att man gör narr av Peters omtalade intresse för diverse yrken och hantverk, vilket annars brukar lovprisas: ”Satt han icke i resvagnen eller vid sitt mikroskop så botade han sjukdomar som en läkare, gjorde stöflar som en skomakare, båtar som en skeppsbyggare, elfenbenspjeser som en svarfvare, eller också afhög han hufvud som en bödel” [Heidenstam, 1898, s. 239–240]. Inte helt oväntat återger von Heidenstam narrativet om tsarevitj Alexei och redogör för de tragiska förhållandena mellan fadern och sonen. Det som framstår ganska uppenbart är att von Heidenstam avsiktligt tenderar att blanda ihop två historiska händelser, nämligen Alexeis död i fängelset 1718 och tsar Ivan IV:s sons Fjodors bråda död 1581. Förklaringen till detta kan vara den, att von Heidenstam möjligen blev imponerad av två historiska målningar som han sannolikt sett på Tretjakovgalleriet under sitt besök i Moskva, nämligen ”Ivan den förskräcklige och hans son Ivan den 16 november 1581” av Ilja Repin från 1885 (i folkmun kallad ”Ivan den förskräcklige mördar sin son”) samt en minst lika berömd historisk målning av Nikolaj Ge (Gay) från år 1871, som heter ”Peter I förhör tsarevitj Alexei Petrovitj i Petershof”. Om tsarevitj skriver von Heidenstam så här: ”I de forntida tsarernas styfva sidenpäls och små turkosbesatta stöflar tyckte han sig i sitt afstängda slott granska hofguldsmedens arbeten...” [Heidenstam, 1898, s. 240]. Och lite längre fram står det följande: ”Hur ångestfullt hade han icke med sin Affrosinja, förklädd, rymt ända ned till Neapels vinberg för att gömma sig undan denne fader, som nu höjde käppen öfver hans hufvud! Han gick baklänges mot vrån” [Heidenstam, 1898, s. 241]. En snabb blick på Repins tavla avslöjar att den mördade sonen Ivan har på sig en styv kaftan av siden och stövlar av läder prytt med turkosfärgade medaljonger. Vid hans fötter ligger en käpp, det förmodade mordvapnet. På Nikolaj Ges tavla förkroppsligar Alexei den yttersta graden av faderrädsla och bilden av Peter uttrycker det djupa och skoningslösa föraktet för en person som är svag och saknar självförtroende. På ett ställe, när tsaren avser tala med sin favoritknekt, omnämner för övrigt von Heidenstam Ivan IV direkt: ”Därför ville tsaren pröfva honom, och med Ivan den förskräckliges raseri i blicken och en moskovitisk handtverkares godmodighet i skrattet

sade han till honom: — Wjasemskij, min gosse...” [Heidenstam, 1898, s.242]. På så sätt verkar spekulationen om von Heidenstams avsiktliga sammanblandning av den historiske Peter med en annan grym tsar samt med historisk målarkonst vara välgrundad.

Strindbergs bok ”Historiska miniatyrer” (i likhet med von Heidenstams ”Karolinerna”) bestod av ett tjugotal berättelser och marknadsfördes av förläggaren som ”världshistorien i fickformat”, med andra ord som efterfrågad och underhållande lektyr. Conny Svensson åberopar dock i Samlade Verk litteraturvetaren Martin Lamm, som förmodat att ”Historiska miniatyrer” hörde till ”det nödvändiga brödskriveriet” efter att nyckelromanen ”Svarta fanor” hade refuserats av förläggarna tidigare på året. Det har också påpekats att ordet ”miniatyrer” i bokens titel syftar på att författaren själv inte satte särskilt högt värde vid sitt verk [Svensson, 1997, s.267]. Dock är det svårt att bortse från det faktum att Strindbergs intresse för både Sveriges och världens historia var djupt och passionerat: novellsamlingen i fråga, regentdramerna, ett betydande antal anteckningar och arbetspapper från Gröna säcken m. m. bekräftar hans sökande efter den historiska saninningen och särskilt efter ett mönster i världens gång, vilket han faktiskt tycker sig ha upptäckt ett par år före tillkomsten av ”Historiska miniatyrer”. 1903 höll Strindberg på publicera en serie artiklar under rubriken ”Världshistoriens mystik” i Svenska Dagbladet. Den får vi tolka som en teoretisk föregångare till novellerna. Strindberg hade även denna gång en vision om ett mönster, enligt vilket hans syn på den globala historiska utvecklingen kunde återges. Som påpekats ovan är, enligt honom, ”världshistorien ett kolossalt schackparti av en ensam spelare som leder både vitt och svart (och — *P.L.*), är fullständigt opartisk” [Strindberg, 2004, s.20].

Handlingen i novellen ”Den store” kan ganska precist knytas till 1718, eftersom det står att Sveriges Karl XII vid tidpunkten redan är död, men tsarevitj Alexej fortfarande är vid liv, fast vi vet att året för hans död i fängelset är också 1718. Egentligen dog tsarevitj Alexej nio månader innan kulan träffade Karl XII vid Fredriksten, men sådana mindre oegentligheter går att avfärda som rena bagateller när det gäller historisk fiktion eller pseudohistoriska narrativ. Von Heidenstam är försiktig nog att inte ange några datum, men till exempel kallas Alexeis älskarinna för en ”rödhårig finsk trälinna” [Heidenstam, 1898, s.239], vilket inte hade någonting med den egentliga kvinnan att göra.

Expositionen i Strindbergs novell är följande: vi möter tsaren en tidig morgon i hans enkla lanthus vid Finska vikens strand, där han ägnar sig åt brevskrivande ”i skjortärmarna, med nedkavade stoppade strumpor och grova skor” [Strindberg, 1997, s. 213]. Själva valet av morgontiden verkar symboliskt. Till skillnaden från von Heidenstam, som satte sin berättelse i en vinternattlig miljö antyder Strindberg en ny dag och ett nytt lands gryning. I den ryska historieskrivningen och inte minst i folkmunnen talas det ofta om ”snickartsaren”, som hade enkla vanor och ägnade sig åt diverse hantverk. Strindberg följer i dessa spår och blir lydligt en del av den tradition som visar tsar Peter som en anspråkslös person, som stod vanligt folk nära. Denna bild är inte sann, men levde kvar inpå hela 1900-talet och längre fram. Å andra sidan har detta avsiktliga framhävande av Peters enkla omgivning sina paralleller till samlingens första novell ”Egyptiska Träldomen”, som handlar om Isaks födelse och räddning. Den börjar nämligen så här: ”Den gamle ebenisten och schatullmakaren Amram bodde vid älvstranden i en lerhydda täckt av palmblad” [Strindberg, 1997, s. 6]. Vidare i berättelsen omnämns bland annat många andra judars tro på att Israels gud är över dem och att den gammaltestamentelige profeten Abrahams undergivenhet är Guds vilja, när han är beredd att offra sin son. I novellen ”Den store” framhävs motivet om tsarevitj Alexejs fångslande och kommande rättegång, som faderns undergivenhet gentemot Guds plan och hans medvetna offer, som i sin tur kommer att leda till landets blomstrande: ”Du krävde Abraham på hans son, och Abraham lydde; Du korsfäste din ende egen son för mänskornas frälsning; tag mitt offer, Du fruktansvärde, om Du fordrar det! — Men ske icke min vilja, utan din, och gånge denna kalken ifrån mig, om Du så vill! Amen, i Kristi namn amen!” [Strindberg, 1997, s. 224]. Som bekant är dog Alexej i sin cell i Peter-Paulsfästningen innan domen blev verkställd. Karakteristiskt nog jämförs tsaren här inte bara med den judiske profeten, utan också med Kristus på Olivberget, som ber Gud fader att spara honom från lidandets kalk.

Ganska uppseendeväckande sammanfaller denna tolkning av tsarens skoningslösa hårdhet mot sin son och villighet att offra honom med den doktrin som dominerade i det sovjetiska populärhistoriska narrativet. Det byggde i sin tur till stor del på Alexej Tolstojs storslagna roman ”Peter den förste” från 1930 (”Tsar Peter” i svensk översättning kom redan 1933), som var författad på direkt beställning av Stalin. Boken är snillrikt skriven, men genom hela handlingen offras ymnigt de

enskilda människornas känslor och liv för de statliga intressenas skull. Denna apologetiska bild av Peter den store bildar motsats till den ryske Alexander Pusjkins tolkning av tsarens gestalt i den berömda långdikten "Bronsryttaren" från 1833, vari monarken framstår, först som Gud skaparen, och sedan som skoningslös tyrann. Det är förmodligen den mest kända avbildningen av Peter och ett av de viktigaste verken i rysk litteraturhistoria överhuvudtaget.

I Strindbergs gestaltning av Peter finns, förutom det avsiktliga närmandet av tsarens uppenbarelse till det enkelt folkliga, ett drag som syftar på tsarens fysik, nämligen att författaren jämför tsaren med några slags kraftiga djur. Som bekant var Peter över två meter lång och detta ledde till en del spekulationer både i folkmun och i konsten. Vid sidan om längden lade man märke till tsarens mustascher, vilket avspeglas i luboktryck, där man karikerade honom i gestalt av en gigantisk katt. På tal om katter och andra djur läser vi hos Strindberg: "hans huvud föreföll otroligt stort, men var icke så stort; halsen var en tjurs och kroppen en jättes" [Strindberg, 1997, s. 213]. Längre fram utvecklas beskrivningen: "Ibland syntes detta granna huvud med korta håret som ett vildsvins, och när skrivaren slickade på gåspennan som en skolgosse, visade sig tänder och en tunga som ett sköldhållande lejons" [Strindberg, 1997, s. 214]. Denna besatthet av tsarens huvud verkar lite överdriven. Å ena sidan är lejonet en symbol för Sveriges kungamakt och på detta sätt visar kanske Strindberg än en gång sitt misstycke för Karl XII, då han menar att det är den ryske Peter som är lejonet, inte den svenske Karl. Å andra sidan får man förmodligen spekulera om att Strindberg var ganska mån om sitt eget huvuds likhet med ett lejons man och på så sätt jämför han sig själv med Peter, som han uttryckligen sympatiserar med. Självfallet får Strindbergs novell tolkas som öppet polemisk med von Heidenstams bild av Karl XII i "Karolinerna", med bilden av den svenske kungen som en tragisk storhet och Peter I som av en halvgalen härskare med brist på självförtroende och anlag för hysteriska utbrott. Polemiken manifesterar sig dessutom i de båda novellernas titlar: "Katerinuschka, mor lilla..." syftar på tsarens labila tillstånd som liknar barnets och beroende av sin hustru, "Den Store" får tolkas som "den, som var stor på riktigt". I Strindbergs regentdrama "Carl XII" (1901) är det däremot den svenske kungen som framstår som galen och liknar ett spöke. Vid ett par tillfällen kallar dramatikern honom nedsättande för en "Don Quichotte", alltså för en galning som gått vilse i sina drömmier. Det finns anteck-

ningar, som visar att Strindberg planerade skriva en pjäs om Peter I, som aldrig blev av [Svensson, 1997, s. 290].

Som främsta stoffkälla för Strindbergs novell om den ryske tsaren nämner forskarna ett verk av en polsk historiker Kazimierz Waliszewski, nämligen en biografi i två band med titeln ”Peter der grosse” (1899), som ingår i Strindbergs efterlämnade bibliotek. Waliszewski gav ursprungligen ut sitt verk ”Pierre le Grand” på franska år 1897, dock fanns det en svensk översättning av Axel Bergström redan 1898, vilket är bevis på samtida efterfrågan på den typen av litteratur. Under Sovjettiden avfärdades Waliszewskis icke-marxistiska verk, som Romanovapologetiskt samt svagt ur vetenskaplig synpunkt. När Sovjet föll hundra år senare började man direkt trycka om Waliszewski i omfattande upplagor. I sina verk sysslade författaren med självhärskarens privatliv och detaljer om livet vid hovet. Även Strindberg hämtar dessa hos den polske historikern, och det verkar som att även von Heidenstam gjorde det, eftersom flera motiv och handlingstrådar i deras noveller om tsaren är samma. Det är de värdeladdade utgångspunkter, som skiljer sig.

Det visade sig att Strindbergs yngre kollega Knut Hamsun (1859–1952) också var en flitig läsare av Waliszewskis bok om tsar Peter. År 1899 företog han en omständig resa i Ryssland. 1903 kom han resebok ”I Eventyrland” ut. Där omnämner hans Peter den store vid några tillfällen, samt citerar en gång direkt ur den polskens författarens bok: ”Waliszewski fortæller i sit Værk om Peter den Store: da Bergholz i 1722 var i Moskva overvår han en tredobbelt Henrettelse med Stejle. Den ældste af Forbryderne døde efter seks Timers Pinsel, de to andre overleved ham. Da den ene af disse under store Lidelser havde faat løftet sin sønderbrudte Arm lidt forat tørre sig i Ansigtet mærked han at han havde spildt nogle Blodsdraaber paa Hjulet hvorpaa han laa. Han brugte da den lemlæstede Arm engang til og tørred Blodet af saa godt han kunde. *Med slige Mennesker kan man komme langt*” [Hamsun, 1903, s. 56–57]. Utdraget ur Waliszewski, valt av Hamsun, leder snarare tankarna till von Heidenstams novell, än till Strindbergs. ”Katerinuschka, mor lilla...” innehåller nämligen en episod av meningslöst barbari och blodigt självooffrande av just adjutanten Wjasemskij, knekten, som tsaren hållit så mycket av. På så sätt verkar Hamsuns val av episod ur Peters regeringstid föga smickrande, särskilt med tanke på att den var avsedd

---

² Kursiveringen är min. — P.L.

att framstå som exemplarisk. Dess syfte var att rättfärdiga den ryska maktens grymhet. Hamsun godkänner och berömmar tsarens blodtörstighet som ett sätt att bygga en effektiv stat, och det till skillnad från Strindberg, som visserligen omnämner dessa inhumana sätt, men antar att tsaren led både av sin mission och av pliktens tvång.

Selma Lagerlöf, som jämte von Heidenstam får nämnas bland Strindbergs främsta litterära rivaler vid sekelskiftet på hemmaplan, har också gett uttryck för sina funderingar vad gäller den ryske tsaren. Dock bygger hennes intryck på andra källor än Strindbergs och är av motsatt karaktär. Hon var nämligen en flitig läsare av Dmitrij Merezhkovskijs romansvit ”Kristus och Antikrist”, vars tredje del kom ut 1905 och heter ”Antikrist, Peter och Alexej” i översättning till svenska av Ellen We[st]er. I Merezhkovskijs verk framstår kampen mellan tsaren och hans förstfödde son som en strid mellan det hedniska och det kristna, alltså det vilda och det humana. Peters gestalt bildas kring hans tyranniska strävan att kuva Alexej, som står för den gammalryska ursprungliga tron på Kristus. I detta mån sammanfaller Lagerlöfs perspektiv med von Heidenstams.

För att illustrera det som finns gemensamt hos Merezhkovskij och Lagerlöf i hänseende till Peter den stores gestalt kan man citera ett avsnitt ur hennes tal till Svenska akademien år 1926, där hon minns sitt besök på Tretjakovmuseet fjorton år tidigare: ”Där var till exempel tavlan över Peter den store, där han satt till häst på Röda torget nedanför Kreml och åsåg strelitzernas avrättning. <...> Där var den utmärkta tavlan, som återgav tsar Peter och hans son Alexej. Där förekom ingen våldshandling, men det förakt, som den kraftige, livsduglige tsaren kände för den slöe, nästan idiotiske sonen, var så livligt återgivet, att man förstod det drama, som skulle följa” [Lagerlöf, 1945, s. 53]. Lagerlöf använde sig faktiskt ganska ofta av beskrivningar av konstföremål för att uttrycka sin egen inställning till olika företeelser. Enligt henne föll Alexei, som lammet, offer för sin far, djuret, som också är ett av namnen på Antikrist.

Det har också påpekats av tidigare forskning, nämligen av Dmitrij Sjarypkin, att Lagerlöf blev inspirerad av Pusjkins långdikt ”Bronsryttaren”, då hon i kapitlet ”Karlskrona” i ”Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige” väcker upp bronsstatyn av kung Karl XI, som i sin tur till fots börjar förfölja pojken Nils. Hos Lagerlöf är den gående bronskungen dock inte alls lika skrämmande som den ridande bronstsaren, som jagar den arme Eugenij, huvudpersonen i Pusjkins verk. Pusjkin

jämställer som sagt tsaren med det gamla testamentets Gud, skaparen, som är mycket sträng, hämndlysten och destruktiv. Bronsryttarens jakt efter Eugenij leder till den unge mannens galenskap och död [Sharypkin, 1975, s. 126–128].

Även hos Strindberg framstår Peter som ett slags gud med många uppenbarelser. Än är han jätte- och lejonliknande, självsvåldig, än nyckfull, leklysten, t. o. m. pojkaktig. Det understryks att Katarina, hans till kroppen lika bastanta fru, ofta tilltalar honom ”min gosse” och behandlar sin make som ett slags barn: ”Du får inge brännvin så tidigt, min gosse!” [Strindberg, 1997, s.216]. Om Petersburg säger tsaren ”min stad”, om flottan ”min flotta, som jag har byggt”, han går ut i ”sina gårdar” med medicinalväxter, mönstrar ”sina merinofår, som han själv infört” etc. Och han drar sig inte för högfärdiga monologer, där han själv framstår som Rysslands fader och moder, ja, som Ryssland självt: ”Mongolen stod ju en gång in i Schlesien och skulle ha ödelagt Västerlandet, om inte vi ryssar räddat det. <...> och jag förbannar var och en som söker hindra mig i mitt lovliga ärende att göra Ryssland till östra Europa från att ha varit västra Asien, och jag slår ner vem det vara må som rör vid mitt verk, vore det så min egen son” [Strindberg, 1997, s.216]. Vilket, som vi vet, han faktiskt gjorde, men Strindberg urskuldar honom detta.

För att återknyta till Strindbergs skildring av Peters utseende bör här nämnas Selma Lagerlöfs kända obehag inför kattedjuret. När hon återger det för sin dikning vanliga motivet om konfrontationen mellan vilddjursmänniskan och Kristusmänniskan, är det ofta kattedjuret, som växer inom den förra [Lagerroth, 1963, s.406]. Man kan alltså dra slutsatsen, att det djurliknande som Strindberg berömmar i Peters gestalt, hos Lagerlöf blir tecken på det helt motsatta.

I Ryssland har tsar Peters framstående roll i landets öden föga ifrågasatts, dock har det ofta förts diskussioner om den är alltigenom positiv eller är mörkt skuggad av hans grymma metoder och självsvåld. Den historiska tolkningen av Peter och hans tid har naturligtvis alltid berott på dagens politiska läge, alltså på om det var reformernas eller reaktionens vindar som blåste. Georg Brandes besökte Ryssland på 1880-talet och gav 1888 ut en högst intressant och utförlig reseskildring, ”Indtryk fra Rusland”, som framstår som en tämligen balanserad redogörelse för rysk historia, rysk kultur och ryska skick. Brandes motstod allt, som kunde tolkas som romantiken, därför lovprisar han författarna, som stod nära hans förståelse av verklighetens sanningsegna avbildning,

nämligen Lev Tolstoj, Dostojevskij, Korolenko m. m., samt skriver sympatiskt om de unga revolutionärerna. Det ges också en hel del utrymme i "Indtryk fra Rusland" åt Peter den store som ett slags symbol för allting som kunde tolkas som progressivt i detta land och lett till landets modernisering. Han kallar Peter för "Den geniale Musjik", "den berömteste og mest typiske Russer", samt för den, som "fremfor Alt følte sig tiltrukket af de mekaniske Opfindelser" [Brandes, 1888, ss. 40–41]. När Brandes besökte Sankt Petersburg i slutet av 1880-talet anmärkte han nämligen, att "Reaktionen i Rusland er endda i dette Øjeblik så stærk, at blot Besiddelsen af Falconnets *Peter den Store* i formindsket Størrelse snarere tages som en Tegn paa rejeringsfjendsk Sindelag end paa det modsatte: Peter var en Væstens Mand, en Europæer" [Brandes, 1888, s. 58]. Brandes ser Peters roll som alltigenom positiv vad det gällde både det förflutna och det framtida, tsarens gestalt kunde på så sätt sättas emot allt det reaktionära.

I stora drag har de främsta nordiska diktarnas tolkning av Peter den stores gestalt både gemensamma och skilda konturer. Selma Lagerlöf och Verner von Heidenstam snarare demoniserar tsaren, framställer honom som uttrycket för den grymma ondskan immanent för vildar. Knut Hamsun verkar däremot ha misstolkat mer eller mindre allt, som han sett och hört i Ryssland och om Ryssland, och därför berömmar han den ryska grymheten och undersåtarnas ödmjukhet som den bästa praxis för statsförvaltningen. Strindbergs gestaltning av tsar Peter får bedömas som apologetisk, t. o. m. nietzscheansk. Peter den store "hade rätt" [Strindberg, 1999, s. 204] enligt honom, och den svenske kungen blev av författaren kallad för en "som inte kan offra sina små tycken och passioner för sitt fädernesland" [Strindberg, 1997, s. 215]. Dock är det inte helt klart om det är författarens tycke för den ryske tsaren, som gäller, eller är det hans misstycke för både von Heidenstam och för Karl XII, som går först.

De litterära porträtten av Peter den store är trots allt inte så många, inte ens i den litteratur som är skriven på ryska. På det sättet utgör Strindbergs novell "Den store" samt de andra nordiska författarnas tolkningar av denna historiska figur, om inte en otvivelaktig, så dock en värdefull insats för diktningen om den ryske tsaren. Dessa tolkningsförsök i sin tur talar mer om sina upphovsmän och deras samtid än om den riktige Peter I och hans epok.

REFERENCES

- August Strindbergs brev. 14. 1901 — mars 1904.* Utg. av Torsten Eklund. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1974. 359 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb124326-faksimil> (accessed: 25.11.2023).
- Brandes G. *Indtryk fra Rusland.* København: Gyldendal, 1888. 480 s. Available at: <https://archive.org/details/indtrykfraruslan00bran/page/n7/mode/2up> (accessed: 28.05.2024).
- Hamsun K. *I æventyrland; oplevet og drømt i Kaukasien.* København: Gyldendal, 1903. 319 s.
- Heidenstam V. von. *Karolinerna. Berättelser.* Andra samlingen. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1898. 367 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb499346-etext> (accessed: 25.11.2023).
- Lagerlöf S. *Från skilda tider. Efterlämnade skrifter. II.* Stockholm: Bonniers, 1945. 428 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb658685-etext> (accessed: 25.11.2023).
- Lagerroth U.-B. *Körkarlen och Bannlyst: motiv och idéstudier i Selma Lagerlöfs 10-talsdiktning.* [Stockholm]: Bonniers, 1963. 533 p.
- Sharypkin D. *Russian Literature in Scandinavian Countries.* Leningrad: Nauka Publ., 1975. 218 p. (In Russian)
- Strindberg A. Essäer, tidningsartiklar och andra prosatexter 1900–1912. *Samlade Verk. Nationalupplaga. V.71.* Stockholm: Norstedts, 2004. 448 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb9705965-etext> (accessed: 25.11.2023).
- Strindberg A. Historiska miniatyrer. *Samlade Verk. Nationalupplaga. V.54.* Stockholm: Norstedts, 1997. 410 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb8203284-etext> (accessed: 25.11.2023).
- Strindberg A. Teater och Intima teatern. *Samlade Verk. Nationalupplaga. V.64.* Stockholm: Norstedts, 1999. 565 s. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb8203255-etext> (accessed: 25.11.2023).
- Svensson C. Kommentarer. Tillkomst och mottagande. In: Strindberg A. *Samlade Verk. Nationalupplaga. V.54. Historiska miniatyrer.* Stockholm: Norstedts, 1997. S. 253–301. Available at: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb8203284-etext> (accessed: 25.11.2023).

Polina Lisovskaya

St. Petersburg State University

IMAGE OF THE RUSSIAN TSAR PETER IN THE WORKS BY STRINDBERG AND OTHER SCANDINAVIAN FIN DE SIÈCLE WRITERS

For citation: Lisovskaya P. Image of the Russian Tsar Peter in the works by Strindberg and other Scandinavian fin de siècle writers. *Scandinavian Philology*, 2024, vol. 22, issue 1, pp. 123–135. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2024.108> (In Swedish)

The article deals with the image and the characterization of Russia's tsar Peter the Great in a number of texts by some prominent Scandinavian writers from the turn of the 19th and the beginning of the 20th century. The main focus is though on a short story "The Great" (English transl. "The Great Czar") from the collection "Historical Miniatures" (1905) by August Strindberg. Surprisingly enough this text proves to be an example of a highly apologetic narration of the famous Russian ruler and his doings. In the analysis suggested the reception of Peter is set against the background of Strindberg's complicated relation to Peter's foe Carl XII of Sweden, as well as to the Swedish writer's self-perception within the contemporary literary circles. Moreover, "The Great" proves to be a manifestation of a providential view of history proclaimed by the author. In contrast to Strindberg his fellow nationals Selma Lagerlöf and Verner von Heidenstam suggest a much less complimentary interpretation of both tsar Peter and the time of his rule. On the other hand, the Danish Georg Brandes and Norway's Knut Hamsun express quite acclamatory, though in the case of Hamsun vaguely based, views of Peter I. This lets us to conclude that the depiction of the monarch by the authors mentioned tells us more about themselves than about the tsar in question.

Keywords: Peter the Great, historical fiction, August Strindberg, *Historical Miniatures*, Karl XII, Selma Lagerlöf, Verner von Heidenstam, *The Charles Men*, Georg Brandes, Knut Hamsun, Dmitry Merezhkovsky, Aleksandr Pushkin, Ilya Repin, Ivan IV the Terrible.

Polina Lisovskaya

PhD in Philology, Associate Professor,
St. Petersburg State University,
7–9, Universitetskaya nab., St. Petersburg, 199034, Russian Federation
E-mail: p.lisovskaya@spbu.ru

Received: December 11, 2023

Accepted: December 29, 2023